CK.0000065270

O NGUYÊN PHÚC

LỊCH SỰ TRONG GIAO TIẾP TIẾNG VIỆT

GUYÊN
C LIỆU

NHÀ XUẤT BẢN CHÍNH TRỊ QUỐC GIA

Mã số: $\frac{4(V)}{CTQG - 2013}$

TS. ĐÀO NGUYÊN PHÚC

LỊCH SỬ TRONG GIAO TIẾP TIẾNG VIỆT

NHÀ XUẤT BẢN CHÍNH TRỊ QUỐC GIA
Hà Nội - 2013

LỜI NHÀ XUẤT BẢN

Con người luôn sống trong các quan hệ xã hội đa dạng, phức tạp. Để duy trì tốt các mối quan hệ này, mỗi người cần phải có cách xử thế đúng đắn, lịch sự, không làm nguy hại đến thể diện của đối tác trong quá trình tiếp xúc. Chính ngôn ngữ trong giao tiếp là phương tiện quan trọng nhất thể hiện yếu tố lịch sự của các bên tham gia hội thoại.

Với mục đích giúp bạn đọc hiểu rõ tầm quan trọng của yếu tố lịch sự trong ngôn ngữ giao tiếp nói chung, Nhà xuất bản Chính trị quốc gia - Sự thật xuất bản cuốn sách *Lịch sự trong giao tiếp tiếng Việt* chủ yếu dựa trên tư liệu đoạn thoại xin phép của TS. Đào Nguyên Phúc. Sách có bố cục gồm bốn chương:

- *Chương I:* Cơ sở lý thuyết

- *Chương II:* Đặc điểm cấu trúc của hành vi xin phép, hành vi hồi đáp và đoạn thoại xin phép

- *Chương III:* Lịch sự trong hành vi xin phép

- *Chương IV:* Lịch sự trong hành vi hồi đáp

Nội dung cuốn sách là kết quả khảo sát, nghiên cứu, phân tích thực tế những đoạn hội thoại Việt ngữ có sử dụng hành vi ngôn ngữ xin phép; từ đó làm sáng tỏ đặc điểm cấu trúc của đoạn thoại và đặc điểm của các thành tố trong cấu trúc của đoạn thoại. Đồng

thời, cuốn sách đã áp dụng các thành tựu của lý thuyết ngôn ngữ về lịch sự để tìm hiểu mô hình ngôn ngữ nhằm thực hiện các chiến lược lịch sự trong giao tiếp tiếng Việt.

Xin trân trọng giới thiệu cuốn sách cùng bạn đọc.

Tháng 5 năm 2013

NHÀ XUẤT BẢN CHÍNH TRỊ QUỐC GIA - SỰ THẬT

MỞ ĐẦU

1. *Lịch sự* là một phạm trù có vị trí quan trọng trong nghiên cứu giao tiếp và ngữ dụng học. Khái niệm "lịch sự" đã được đề cập, bàn luận và phân tích trong nhiều công trình nghiên cứu thuộc nhiều ngành khoa học xã hội và nhân văn khác nhau, ở các góc độ khác nhau và với các thuật ngữ khác nhau như: *phép xã giao, nhã ngôn dụng thuật, êtiket, phép lịch sự*... Trong các nghiên cứu về giao tiếp, đặc biệt là các nghiên cứu về văn hoá giao tiếp, lịch sự là một trong những phạm trù được quan tâm hàng đầu. Tầm quan trọng của nó là không thể chối bỏ, như Gumperz đã khẳng định: "Lịch sự là vấn đề mang tính cơ bản trong việc tạo ra trật tự xã hội và là một điều kiện tiên quyết của sự hợp tác của con người để bất cứ một lý thuyết nào một khi đã đưa ra được một sự hiểu biết về hiện tượng này cũng đồng thời là đã tiếp cận được các phông nền của đời sống xã hội của con người"[1].

---

1. Dẫn theo: Nguyễn Quang: *Một số vấn đề giao tiếp nội văn hóa và giao văn hóa*, Nxb. Đại học Quốc gia Hà Nội, Hà Nội, 2004, tr.10.

Nhìn về lịch sử nghiên cứu ngữ dụng học, chúng tôi nhận thấy, vấn đề lịch sự đằng sau một hành vi ngôn ngữ đã xuất hiện trong nhiều công trình nghiên cứu của các nhà xã hội học, văn hoá học và đặc biệt là các nhà ngôn ngữ học. Ở nước ngoài, từ lâu, phép lịch sự đã được quan tâm dưới góc độ chuẩn mực xã hội (social norm). Theo hướng nhìn này, lịch sự là hành vi xã hội có lễ độ hay là phép xã giao trong phạm vi văn hoá. Ngoài ra còn có các công trình của các nhà ngữ dụng học hiện đại, tiêu biểu như: R. Lakoff (1973, 1989), G. Leech (1983), W. Edmondson (1981), A. Kasher (1986)... tiếp cận về phép lịch sự dưới góc độ một chiến lược giao tiếp, một phương châm hội thoại; P. Brown và S. Levinson (1987) tìm hiểu phép lịch sự dưới quan điểm một hành vi giữ gìn thể diện (face saving); B. Fraser (1990) nhìn nhận phép lịch sự dưới góc độ của sự hợp tác hội thoại (conversational contract).

Ở nước ta, trong lĩnh vực nghiên cứu ngôn ngữ học nói chung và vấn đề tìm hiểu văn hoá giao tiếp nói riêng, lịch sự là một vấn đề còn nhiều mới mẻ, nhưng cũng đang thu hút được nhiều sự quan tâm, nghiên cứu. Cụ thể là sự xuất hiện các công trình nghiên cứu lịch sự (trực tiếp hoặc gián tiếp) mang tính định hướng của các tác giả Nguyễn Đức Dân (1998), Vũ Thị Thanh Hương (1999), Đỗ Hữu Châu (2000), Nguyễn Thiện Giáp (2000), Trần Ngọc Thêm (2000), Nguyễn Quang (2002), v.v.. Dù tiếp cận theo mục đích, cách thức nào, các tác giả đều có chung quan điểm như sau:

- Lịch sự trước hết là vấn đề văn hoá và mang tính đặc

thù của từng nền văn hoá. Xã hội nào cũng cần tới sự có mặt của lịch sự. Tuy nhiên, cái gì là lịch sự, lịch sự đến mức độ nào, lịch sự được biểu hiện như thế nào thì từng nền văn hoá lại có các quy định riêng.

- Lịch sự là thái độ tôn trọng người khác và cũng là tôn trọng mình trong ứng xử giao tiếp, bất kể khoảng cách xã hội (tuổi tác, vị thế, quan hệ...) giữa chủ thể giao tiếp và đối tượng giao tiếp. Thái độ lịch sự được thể hiện bằng nhiều chiến lược và những chiến lược đó được thể hiện bằng hai loại phương tiện: ngôn ngữ và phi ngôn ngữ. Tuy nhiên, phương tiện quan trọng và có ưu thế hơn cả là ngôn ngữ.

- Lịch sự với những chiến lược, những quy tắc, những khái niệm đang trở thành đối tượng nghiên cứu của ngôn ngữ học, của ngữ dụng học, của tâm lý ngôn ngữ học, của dân tộc - xã hội ngôn ngữ học và của văn hoá ngôn ngữ học.

2. Nhìn vào thực tế trên, chúng tôi nhận thấy: việc nghiên cứu lịch sự nói chung và nghiên cứu lịch sự trên cơ sở một hành vi ngôn ngữ cụ thể (khen, chê, xin, xin phép, cầu khiến, thỉnh cầu...) nói riêng hiện nay còn khá mới mẻ không chỉ ở Việt Nam mà cả trên thế giới, đúng như tác giả Nguyễn Quang đã từng khẳng định: "Điều dễ thấy là, do chịu ảnh hưởng của vốn kiến thức nền khác nhau, với các cách tiếp cận khác nhau, với chủ đích nghiên cứu khác nhau..., các công trình này đều ở các mức độ khác nhau, mang tính cục bộ; hoặc nhấn mạnh vào một khía cạnh nào đó, hoặc trình bày một cách ít nhiều tản mạn, không hệ

thống, hoặc chỉ là "quãng giữa" của quá trình nghiên cứu nhằm đạt tới đích nghiên cứu khác..."[1].

Xuất phát từ tình hình này, chúng tôi tiến hành nghiên cứu *lịch sự* theo hướng gắn liền với vấn đề hành chức của một hành vi ngôn ngữ tiếng Việt cụ thể: hành vi ngôn ngữ *xin phép*. Đây là một trong những hành vi ngôn ngữ được sử dụng phổ biến trong đời sống giao tiếp cộng đồng người Việt. Xét theo lịch sử nghiên cứu ngữ dụng trong nước cho thấy, loại hành vi này gần như chưa được tác giả nào tìm hiểu một cách cụ thể và hệ thống. Trong cuốn sách này, chúng tôi sẽ tiến hành tìm hiểu kỹ hơn vấn đề trên các phương diện: khảo sát cấu trúc đoạn thoại có chứa hành vi ngôn ngữ trung tâm là hành vi xin phép, hệ thống các chiến lược giao tiếp có bản chất lịch sự của các đối ngôn: người nói (quy ước là Sp1) và người nghe (quy ước là Sp2) khi tham gia vào cuộc thoại có sử dụng hành vi ngôn ngữ xin phép.

3. Cuốn sách này hướng tới một số mục đích sau:

- Thông qua kết quả khảo sát và phân tích tư liệu thực tế hội thoại Việt ngữ có sử dụng hành vi ngôn ngữ "xin phép" làm sáng tỏ được đặc điểm cấu trúc của đoạn thoại xin phép nói chung và đặc điểm của các thành tố trong cấu trúc của đoạn thoại xin phép nói riêng.

- Áp dụng các thành tựu lý thuyết ngôn ngữ về lịch sự trong nước và trên thế giới để khảo sát, tìm hiểu các chiến

---

1. Nguyễn Quang: *Một số vấn đề giao tiếp nội văn hóa và giao văn hóa, Sđd,* tr.10.